

PETER FREDERIKSEN

VORES VERDENS HISTORIE

3

COLUMBUS

▲ Adolf Hitler taler til soldater i Dortmund, Tyskland, i 1933.

TYSKLAND: FØREREN OG FOLKET

Vi har tidligere i *Vores verdenshistorie* set på, hvordan ideologier opstår, og hvordan ideologier udvikler sig i tæt tilknytning til samfundsudviklingen (*Vores verdenshistorie 2*). Sådan var det tilfældet med liberalismen, der sprang ud af den industrielle revolution i slutningen af 1700-tallet, og socialismen/kommunismen, der sprang ud af industrialiseringens skæve sociale og økonomiske fordeling i særligt England og til dels Tyskland i midten af 1800-tallet. Første verdenskrig og den samfundsudvikling, som prægede store dele af Europa før, under og efter krigen, blev grobund for grundlæggelsen af en helt ny ideologi: fascismen.

Fascismen blev på mange måder en modreaktion på den tendens, der prægede de fleste europæiske stater efter første verdenskrig, nemlig forsøget på at styrke de spæde og svage demokratier. Demokratiet var i 1918 en relativt ny styreform, der for de fleste europæiske staters vedkommende havde under hundrede år på bagen, men verdenskrigen havde ikke gjort det nemmere for de unge og skrøbelige demokratier.

Hertil kom en fredsordning efter krigen, der efterlod flere lande som forarmede, men sultne stater. Mest ekstremt gik det for sig i Tyskland, der blev gjort til krigens helt store taber (se kapitel 1). Men også på de sejrende staters side var der lande, der ikke følte sig retfærdigt behandlet. Italien havde deltaget på de sejrende magters side, men fik ikke, hvad de havde håbet på. Her udviklede sig i begyndelsen af 1920'erne den første fascistiske stat under ledelse af Benito Mussolini. Mussolinis fascistiske Italien blev inspirati-

on for det nazistiske Tyskland, der kom til magten i 1933, og som vi i det følgende skal se nærmere på.

Den tyske republik dannes

Der foregik ikke egentlige krigshandlinger i Tyskland under første verdenskrig, men krigen ramte alligevel den tyske civilbefolkning hårdt. Vareknaphed og et samfund i opløsning prægede krigens sidste år, og oprør med krav om at få krigen stoppet spredte sig i befolkningen. Inspireret af udviklingen i Rusland blev der på fabrikkerne dannet sovjetter, og de tyske arbejdere krævede politiske reformer og kejserens afgang. I begyndelsen af november 1918 var situationen så tilspidset, at mange frygtede, at det ville føre til en kommunistisk revolution.

Den 9. november 1918 trådte kejser Wilhelm II tilbage, og socialdemokraterne udråbte den tyske republik med en provisorisk regering. Samme dag udråbte de tyske kommunister en socialistisk republik med inspiration fra Rusland. Det politiske kaos var totalt.

Den provisoriske tyske regering underskrev våbenhvilen 11. november 1918. Selv om det var glædeligt, at krigen nu var slut, så begyndte rygterne om, at den tyske hær sagtens kunne have vundet krigen, og at det var den socialdemokratiske regering, der havde dolket hæren i ryggen og indgået våbenhvilen.

Den provisoriske regering havde rigeligt at se til, ikke mindst strejker og demonstrationer, der rullede ind over de store byer. De tyske kommunister stod stærkt i Berlin, og det kom til kampe mellem de oprørske kommunister og statens politi og militær, der til sidst forhindrede en kommunistisk revolution i Tyskland.

▼ *Revolutionære enheder ved Brandenburger Tor i Berlin, 1918.*

▲ *Kommunisternes angreb på særligt socialdemokraterne blev en tikkende bombe under den nye republik. Da kommunisterne fastholdt den åbenlyse kritik af regeringen og skabte uro i arbejderklassen, satte den socialdemokratiske regering hæren ind imod en arbejderdemonstration i januar 1919. Det kom til blodige kampe, og efter en uges kampe i Berlin var kommunisterne nedkæmpet. Kommunistlederne Karl Liebknecht og Rosa Luxemburg (billedet) blev myrdet – den tyske revolution var knust.*

Ydmygelsen af Tyskland

Som konsekvens af krigens afslutning samledes stormagterne i Paris for at diskutere fredens betingelser. Deres holdning var, at Tyskland som krigens absolutte taber skulle stilles til regnskab og betale regningen, og de besluttede, at Tyskland skulle afrustes, så der kun var 100.000 soldater tilbage, der primært skulle bruges som værn mod indre uro. Grænselandet mellem Tyskland og Frankrig, det såkaldte Rhinland, skulle afmilitariseres, og Frankrig havde allerede ved våbenhvilen taget sine gamle provinser Alsace-Lorraine tilbage.

Tyskland mistede desuden et stort stykke land til Polen, der genopstod som stat, og omkring syv millioner tyskere blev med ét en del af det nye Polen. Dertil kom, at Tyskland skulle afstå alle sine kolonier.

Desuden skulle Tyskland betale regningen for krigen i form af krigsskadeserstatninger. Her kunne stormagterne ikke blive enige, men det astronomiske beløb skulle tjene det formål at vise, at man ønskede Tyskland økonomisk i knæ, og stod det til Frankrig, ønskede man ikke, at Tyskland igen rejste sig som betydningsfuld stat i Europa. Især krigsskadeserstatningen fik en afgørende psykologisk effekt og kom til at stå som symbolet på fredskonferencens totale ydmygelse af Tyskland.

Demokratiets svære vej

I februar 1919 mødtes den nye tyske nationalforsamling i byen Weimar, hvilket ikke var tilfældigt. For det første knyttede byen sig til Tysklands stolte historie og kultur, og for det andet var det langt fra det urolige Berlin. Socialdemokraterne var det største parti med næsten 40 procent af pladserne, og sammen med det katolske Centrum og det borgerlige De tyske Demokrater udgjorde de tre partier et solidt flertal.

Den nye tyske forfatning var et mønstereksempel på en demokratisk grundlov, men mange tyskere havde svært ved at forstå de nye tider. De var

Fabrikker, der under krigen havde været omstillet til krigsproduktion, skulle nu omstilles til civil produktion, så der kunne produceres blandt andet fødevarer, og man skulle oven i den store arbejdsløshed finde arbejde til de 10 millioner hjemsendte soldater.

opdraget til, at kejserens ord var lov, og at de politiske beslutninger blev taget af kejseren til landets bedste. Nu var det pludselig folket selv, der skulle vælge sine repræsentanter til at tage beslutningerne. Og det oplevede mange, at deres repræsentanter ikke var særlig dygtige til, eller at de ikke talte deres sag i Rigsdagen, som det tyske parlament blev kaldt. Den sult og nød, der prægede de almindelige tyskeres hverdag, mente mange, at politikerne ikke tog alvorligt.

Den tyske økonomi var i ruiner, og det blev ikke bedre af, at man skulle betale store summer i krigsskadeserstatning. For at kunne betale var man nødt til at skabe overskud i valutabeholdningen, det vil sige at Tyskland skulle eksportere mere, end de importerede. Da det viste sig at være umuligt, valgte regeringen at udstede flere tyske pengesedler, hvilket gjorde pengenes værdi mindre (inflation). Til sidst indstillede den tyske regering helt at betale, hvilket førte til, at Frankrig besatte Ruhr-distriktet i 1923. Tyskland fik næsten al sin energi fra kulminerne i Ruhr-området, og det førte til yderligere inflation og forværring af Tysklands økonomiske situation. I 1923-1924 var der tale om en hyperinflation, og for at sikre, at man overhovedet kunne bruge pengene, man fik i løn, til noget, blev lønnen udbetalt dagligt. Inden dagen var omme, var pengene faldet drastisk i værdi.

Mange vælgere kædede de økonomiske problemer sammen med det nye demokrati, og søgte derfor mod politiske partier, der var modstandere af demokratiet. Det førte til en polarisering, hvor fløjpartierne vandt frem. I nogle af Tysklands delstater vandt kommunisterne frem, og i andre, særligt i det sydlige Tyskland, vandt små højrepartier frem.

▲ *Gør riget rent! Stem på De Tyske Demokrater! Valgplakat fra 1928. Øverst til højre ses Østpreussen, som var blevet delvist afskåret fra resten af riget efter første verdenskrig.*

▼ *Hyperinflation: En billion-mark-seddel, det vil sige 1000 milliarder Mark.*

◀ Adolf Hitler blev født i Østrig i 1889 og voksede op i den tysktalende del af Østrig-Ungarn. I 1913 flyttede Hitler til München, hvor han opholdt sig, da første verdenskrig brød ud. Hitler var meget begejstret for krigsudbruddet, og meldte sig straks som frivillig soldat i den tyske hær. Han følte sig nu som den tysker, han så gerne ville være. I næsten fire år kæmpede Hitler på vestfronten, og blev såret to gange. Første gang i 1916 og anden gang ved et engelsk giftgas-angreb i oktober 1918 kort før krigens afslutning. Krigsoplevelserne kom til at præge Hitlers liv, så hans politiske karriere, der startede efter krigen, tog sigte på at viderebringe soldateroplevelserne i efterkrigens Tyskland. Her er Hitler fotograferet i 1927.

I Bayern var det den yderste højrefløj, der markerede sig. Her var det særligt det lille parti Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP) med Adolf Hitler (1889-1945) i spidsen, der på sigt kom til at spille en rolle. I begyndelsen var der nu ikke mange, der tog dem alvorligt, men det kom til at ændre sig. Hitler viste sig at gøre en forskel.

Nazisternes program

NSDAP blev dannet i 1920 og formulerede et meget omfattende program, der bestod af 25 mål for fremtidens Tyskland. Partiets politiske kurs zigzaggede mellem nationalistiske og socialistiske mål.

Partiets møder blev i sig selv et tilløbsstykke på grund af selviscenesættelsen ved hjælp af parader og ikke mindst Hitlers lange og hadefulde taler rettet mod systemet, jøderne og fredsslutningen i Versailles.

Den franske Ruhr-besættelse i 1923 ramte både den store mineindustri og de små virksomheder, der overlevede på små private kapitalindsud. Det forstærkede naturligvis hadet til den franske revanchisme og Versailles-traktatens bestemmelser.

Politisk skete der en deling af den tyske befolkning, hvor arbejderklassen i stigende omfang vendte sig mod det kommunistiske parti, og middelklassen blev stærkt nationalistisk og søgte mod de yderliggående nationalistiske bevægelser, der blomstrede op.

De hårde fredsbestemmelser fra Versailles kom til at præge den første efterkrigsgeneration, og nazisterne var dygtige til at udnytte situationen i deres politiske propaganda.

Medlemmer af Nazistpartiet

1925	27.000
1926	50.000
1927	73.000
1928	109.000
1929	176.000
1930	398.000
1931	806.000
1932	1.378.000
1933	1.849.000

Kilde: Lammers: Fascination og forbyrdelse, s. 54, 87-88.

Den nazistiske bevægelse

I 1923 forsøgte Hitler at tage magten ved et kup, der mislykkedes, og han blev sat i fængsel. Inspirationen havde han fået fra Mussolini i Italien, og som ham fandt han ud af, at magten skulle vindes ved hjælp af demokratiets spilleregler. I fængslet skrev han sit kampskrift *Mein Kampf*, et næsten 800 sider langt værk, der udkom i 1925.

Nazisterne oplevede en markant fremgang i antal medlemmer op gennem 1920'erne, der nøje knyttede sig til, hvordan Tyskland klarede sig økonomisk. I 1925 havde partiet cirka 27.000 medlemmer, og otte år efter, ved magtovertagelsen i 1933, havde partiet 1,8 millioner medlemmer.

Medlemstilslutningen var støt stigende, men det samme gjorde sig ikke

gældende ved valgene. I de værste kriseår 1921-1924 fik nazisterne et stigende antal stemmer, men efter 1924 stabiliserede økonomien sig i Tyskland, blandt andet takket være amerikanske lån. Da der kom gang i produktionen, og arbejdsløsheden faldt, vandt troen på demokratiet frem. I denne periode stod de politiske protestbevægelser, der ville et ikkedemokratisk Tyskland, svagere. Ved valget i 1924 havde nazisterne fået 32 mandater i den tyske Rigsdag, hvilket svarede til 6,6 procent af stemmerne. Ved valget i 1928 faldt det til 12 mandater og 2,6 procent af stemmerne.

Nazisternes vej til magten

I 1929 krakkede den amerikanske finansbørs i Wall Street i New York (se også side 93). Det udløste en verdensomspændende lavine og ramte Tyskland, fordi amerikanske investorer havde ydet lån til Tysklands genopbygning i midten af 1920'erne. Nu blev lånene tilbagekaldt. Tyske banker og virksomheder gik fallit, arbejdsløsheden steg eksplosivt, og produktionen faldt tilsvarende. Alle i det tyske samfund blev ramt af krisen.

Nazisterne og andre yderliggående partier var hurtige til at skyde skylden på det demokratiske system. Ved valget i 1930 gik kommunistpartiet markant frem, men tilslutningen til det tyske nazistparti voksede endnu mere, og nazisterne blev Rigsdagens næststørste parti. Med denne polarisering kunne det tyske demokrati ikke fungere, og partierne kunne ikke skabe flertal bag en politik i Rigsdagen. Det demokratiske system vaklede.

Ved valget i 1932 blev nazistpartiet Rigsdagens største parti med 38 procent af stemmerne, hvor de fleste kom fra middelklassen, bondestanden og

▲ Politi bevogter i januar 1933 kommunistpartiets hovedkvarter, mens en nazistisk demonstration finder sted udenfor.

Valgresultater for udvalgte partier 1919-1933

	1919	1920	1924 (maj)	1924 (dec)	1928	1930	1932 (jul)	1932 (nov)	1933 (mar)
Kommunisterne (KPD)	0	4	62	45	54	77	89	100	81
Socialdemokraterne (SPD)	163	102	100	131	153	143	133	121	120
Konservative Centrum	73	64	65	69	62	68	75	70	73
Tysknationale Folkeparti (DNVP)	44	71	95	103	73	41	37	52	52
Nazisterne (NSDAP)	0	0	32	14	12	107	230	196	288
Andre partier	134	257	89	102	86	69	33	33	26
Pladser i Rigsdagen i alt	414	498	443	464	440	505	597	572	640

Note: Antallet af medlemmer i Rigsdagen bestemmes af valgdeltagelsens størrelse.

Kilde: Peter Frederiksen: Det tredje Rige – Fællesskab og forbrydelse.

mange unge vælgere, der så nazistpartiet som en protest mod det gammelmandsvælde, som demokratiet repræsenterede.

Perioden 1930-1933 var præget af politisk uro, hvor kommunister og nazister saboterede hinandens politiske møder. De nazistiske stormtropper, SA, skabte kaos, og mange tyskere følte sig utrygge, dels ved truslen om kommunisternes ønske om at omdanne Tyskland til et kommunistisk samfund, dels ved nazisternes had og brutale metoder.

Otto Kumm er født i 1909 og blev uddannet grafiker. I den følgende kilde, der er et interview fra 1990'erne, fortæller han om, hvorfor han blev nazist (kilde 11).

Kilde 11

Derfor blev jeg nazist

Fra 1925 til 1929 var jeg i lære som trykker, og rejste derefter i et år gennem Tyskland til fods. Jeg så næsten hele landet. Hvert område har sin egen skønhed, men i 1930 havde vi allerede næsten tre millioner arbejdsløse, og halvdelen af industrien lå brak. Endeløse rækker af stærkt afmagrede, sultne mennesker stod rundtomkring i gaderne. Det var et sørgeligt syn – specielt i byerne. Senere i 1932 var der 6 millioner arbejdsløse. Sammen med de nødlidende familier udgjorde de en tredjedel af landets befolkning.

Jeg kiggede ind ved politiske møder, når og hvor jeg kunne – politiske forsamlinger, der strakte sig fra det yderste højre til det yderste venstre. Efter at have lyttet til, hvad der blev sagt, kom jeg til den konklusion, at der – taget i betragtning at millioner af ty-

ske kommunister allerede betragtede Sovjetunionen som deres fædreland – var to muligheder. Man kunne starte på en frisk sammen med kommunisterne under russisk lederskab eller slutte sig til national-socialisterne, der arbejdede på at befri landet fra Versailles-traktatens kvælertag og gøre det uafhængigt igen.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Diskutér kildens ophavssituation og hvilke forhold vi skal være opmærksomme på.
- 2) Ud fra hvilken position taler forfatteren, og hvilken tendens er der i beretningen?
- 3) Opstil en problemstilling ud fra kilden, der belyser nazisternes fremgang og vej til magten.

Hitler bliver rigskansler

Den 30. januar 1933 så den konservative præsident, general von Hindenburg (1847-1934), støttet af ledende konservative politikere ingen anden udvej end at udnævne Adolf Hitler til ny rigskansler for en samlingsregering. Ud over Hitler var der to nazister i regeringen, de øvrige otte ministre var konservative politikere, der håbede, at de kunne kontrollere nazisterne, når de nu fik regeringsansvar. Samtidig håbede man, at de voldelige SA'er ville stoppe deres vold i gaderne.

Sådan kom det ikke til at gå, for straks efter den legale magtovertagelse i form af rigskanslerposten iværksatte nazisterne den egentlige magtovertagelse, der på ulovlig vis gav nazisterne hele magten.

Efter overtagelsen af regeringsansvaret udskrev Hitler valg til Rigsdagen 5. marts 1933. De fem uger, som valgkampen stod på, var præget af SA'ernes vold og terror. Umiddelbart før valget udbrød der brand i Rigsdagen, og en hollandsk kommunist blev anholdt som brandstifter. Nazisterne beskyldte nu de tyske kommunister for at stå bag og for at ville undergrave Tyskland, og først efter afholdelsen af valget blev kommunisterne nægtet adgang til Rigsdagen.

Selv om nazisterne kun fik 44 procent af stemmerne, kunne de med udelukkelsen af kommunisterne sikre sig et flertal for vedtagelsen af den såkaldte bemyndigelseslov 24. marts 1933 (kilde 12).

▲ Rigsdagen i Berlin brænder 27. februar 1933.

Kilde 12

Bemyndigelsesloven

Artikel 1. Love for riget kan foruden ved den i rigsforfatningen fastsatte fremgangsmåde også vedtages af rigsregeringen.

Dette gælder også for de love, som i rigsforfatningen er anført i artiklerne 85 afsnit 2 og 87.

Artikel 2. De love for riget, som rigsregeringen vedtager, kan afvige fra rigsforfatningen, for så vidt de ikke berører Rigsdagen og rigsrådet som institutioner. Rigspræsidentens beføjelser forbliver uforandrede.

Artikel 3. De love for riget, som rigsregeringen vedtager, udfærdiges af rigskansleren og offentliggøres i Lovtidende. De træder i kraft dagen efter offentliggørelsen, såfremt intet andet er anført. Artiklerne 68 til 77 i rigsforfatningen kan ikke tages i anvendelse på de love, rigsregeringen har vedtaget.

Artikel 4. Overenskomster mellem riget og fremmede stater, som omhandler rigets lovgivning, behøver ikke for disse loves gyldighedsperiode at godkendes af de lovgivende organer. Rigsregeringen udfærdiger de til disse overenskomsters fuldbyrdelse nødvendige direktiver.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Diskutér kildernes ophavssituation og hvordan vi kan bruge en lov som historisk kilde.
- 2) Hvorfor beskriver bogen Bemyndigelsesloven som den egentlige magtovertagelse?
- 3) Opstil en problemstilling ud fra kilden, der belyser nazisternes vej til magten i Tyskland i 1933.

▲ Hitler sammen med den konservative præsident Paul von Hindenburg 21. marts 1933. Året efter døde Hindenburg og Hitler overtog præsidentposten.

Nedbrydelsen af demokratiet

Efter bemyndigelsesloven var magtovertagelsen tilendebragt, og udviklingen gik nu slag i slag. Den legale politiske kurs, som Hitler havde valgt i midten af 1920'erne, havde vist sig at være en succes og havde opfyldt sit mål: at bringe nazisterne til magten ad demokratiets vej. Nu lå kampen om magten bag nazisterne, og arbejdet med at opbygge den nazistiske førerstat kunne begynde. Første skridt var at nedbryde det demokratiske samfund.

Fagforeningerne blev 2. maj 1933 opløst, og deres formuer beslaglagt. Hitler lovede de tyske arbejdere bedre arbejdsvilkår og løn og oprettede i stedet for de oprindelige fagforeninger den nazistiske organisation "Den tyske arbejdsfront". Herefter fulgte forfølgelsen af de politiske modstandere, og 22. juni 1933 blev Socialdemokratiet forbudt, hvilket i realiteten betød, at den politiske opposition blev udsløjet. De andre små og mindre borgerlige partier havde alle støttet vedtagelsen af bemyndigelsesloven. Deres eksistensberettigelse syntes at være forsvindende lille, og efter nazistisk pres opløste disse partier sig selv. Kun fem måneder efter udnævnelsen af Hitler som rigskansler var NSDAP reelt det eneste eksisterende parti i Tyskland.

Den nazistiske ideologi

Nazismen var som ideologi en del af fascismen, og magtovertagelsen i Tyskland havde lighedspunkter med Mussolinis vej til magten i Italien. Ideologisk gjorde fascismen op med de grundlæggende demokratiske rettigheder, som de vestlige demokratier havde bygget på siden den franske revolution i 1789. Ifølge nazisterne var mennesker ikke lige og kunne opdeles i over- og undermennesker, og inspireret af den engelske naturforsker Charles Darwin mente nazisterne, at de svage i samfundet måtte underordne sig de stærke.

Den betingelsesløse lydighed over for staten og føreren blev et af de centrale punkter i den nazistiske stat 1933-1945. I sin bog *Mein Kampf* skriver Hitler: "Intet er muligt, hvis ikke én vilje befaler, så alle andre må adlyde, bekyndende oppefra og sluttende længst nede."

Nazisterne opfattede samfundet som en organisme, hvor syge dele kunne skade helheden. Ifølge denne tankegang var alle afhængige af hinanden, og for at bevare helheden skulle man adlyde føreren. Nazisterne tog afstand fra liberalisme og folkestyre, fordi det ifølge deres statsopfattelse svarede til, at hænder og fødder begyndte at give hjernen ordre.

Nazisterne tog også afstand fra den socialistiske forestilling om klassekamp. I den fascistiske stat var der ingen modsatrettede interesser mellem arbejdsgivere og arbejdere, fordi de overordnet handlede efter, hvad der var bedst for staten.

Erhvervslivet var indrettet i et korporativt system, hvor statsanerkendte fagforeninger og arbejdsgiverforeninger arbejdede sammen i en korporation, der regulerede produktion, løn og arbejdsvilkår. De almindelige vilkår

som prisdannelse og markedets regulering var på den måde lagt ind under staten, der påtog sig ansvaret for at opretholde ro og orden i landet.

Racelæren

Racelæren var det, der adskilte den tyske nazisme fra den italienske fascisme og var et bærende element i den nazistiske ideologi. Men Hitler og de tyske nazister opfandt ikke antisemitismen (jødehadet), der har eksisteret siden Romerriget. Ifølge nazisterne var jøderne en bestemt race og ikke blot en religiøs gruppe.

Nazisterne definerede jøderne som undermennesker ud fra "videnskabelige" forsøg – ikke ulig den måde, som koloniherrerene i 1800-tallet begrundede kolonialismen og den hvide mands byrde om at civilisere de uciviliserede kolonibeboere (se *Vores Verdenshistorie 2*).

Da nazisterne kom til magten, begyndte de systematisk at forfølge de tyske jøder. Antallet af jøder i Tyskland var kun omkring en halv million – altså under 1 procent af den tyske befolkning – og det er derfor vanskeligt at se, at denne befolkningsminoritet skulle udgøre et stort problem. Når jøderne alligevel træder så synligt frem, skyldes det deres meget skæve geografiske og erhvervsmæssige fordeling. De fleste levede i de større byer – cirka en tredjedel alene i Berlin – og oftest koncentreret i særlige boligkvarterer. Erhvervsmæssigt var jøderne stærkt overrepræsenterede inden for de liberale erhverv, bankvæsen, handel, i embedsstanden og på universiteterne. Gennemsnitlig havde den jødiske befolkning en højere uddannelse og en højere indkomst end den almindelige tysker.

Diskriminering af jøderne kan inddeles i fire faser.

- 1) 1933-1935 var præget af en blanding af jødelove og spredte terrorhandlinger foretaget af SA.
- 2) 1935-1938 indledes med Nürnberglovene og karakteriseres ved, at man fratog jøderne deres borgerlige rettigheder.
- 3) 1938 til 1941 indledes med Krystalnatten og kendetegnes ved skærpet forfølgelse af jøderne og begyndende deportation til koncentrationslejrene.
- 4) 1941-1945 omhandler masseudryddelsen, det egentlige holocaust.

Nürnberglovene 1935

Med de såkaldte Nürnberglove blev kursen over for de tyske jøder skærpet. Nürnberglovene bestod af flere love og blev enstemmigt vedtaget på rigspartidagen i Nürnberg 15. september 1935. De to vigtigste love i lovkomplekset var Rigsborgerloven (kilde 13) og Loven om beskyttelse af det tyske blod og den tyske ære (kilde 14). Med disse love fik nazisterne defineret en fjende og fik derved etableret et "dem" og "os"-forhold, der skulle komme til at definere nazistaten.

▲ "Jøder er ikke ønsket her", står der på skiltet i den tyske by Schwedt. Sådan var det mange steder i Tyskland i 1930'erne.

Kilde 13

Rigsborgerloven

Rigsdagen har enstemmigt vedtaget følgende lov, som hermed bekendtgøres:

§ 1. Statsborger er enhver, som nyder godt af Det tyske Riges beskyttende fællesskab, og som af samme grund er særligt forpligtet over for dette.

§ 2. Indfødsret erhverves efter forskrifterne i loven om statsborgerskab og indfødsret.

§ 2.1. Rigsborger er kun den statsborger af tysk eller artsbeslægtet blod, som ved sin adfærd beviser, at

han er indstillet på og egnet til trofast at tjene det tyske folk og rige.

§ 2.2. Rigsborgerretten erhverves ved tildeling af rigsborgerbrevet.

§ 3. Rigsborgeren er den eneste, der besidder fulde politiske rettigheder i henhold til lovene.

§ 3.1. Indenrigsministeren udsteder i god forståelse med Førerens stedfortræder de rets- og forvaltningsforskrifter, som er påkrævede til lovens gennemførelse og supplerung.

Kilde 14

Lov til beskyttelse af det tyske blod og ære

Gennemtrængt af erkendelsen af, at det tyske blods renhed er en forudsætning for det tyske folks videre beståen, og besjælet af en urokkelig vilje til at sikre den tyske nation for al fremtid har rigsdagen enstemmigt vedtaget følgende lov, som hermed bekendtgøres.

§ 1. Indgåelse af ægteskab mellem jøder og statsborgere af tysk eller artsbeslægtet blod er forbudt. Ægteskaber, som er indgået på trods heraf, er ugyldige, også dersom de for at omgå denne lov er indgået i udlandet. Søgsmål for ugyldighed kan udelukkende rejses af den offentlige anklager.

§ 2. Kønslig omgang uden for ægteskab mellem jøder og statsborgere af tysk eller artsbeslægtet blod er forbudt.

§ 3. Jøder må ikke i deres husholdning beskæftige kvindelige statsborgere af tysk eller artsbeslægtet blod under 45 år.

§ 4. Det er forbudt jøder at hejse rigs- og nationalflaget [hagekorsflaget] og at bære rigets farver [dvs. sort, hvid, rød]. Det er derimod tilladt dem at vise de jødiske farver. Udøvelse af denne ret står under statens beskyttelse.

§ 5. Den, der overtræder forbuddet i § 1, straffes med tugthus. Den mand, som overtræder forbuddet i § 2, straffes med fængsel eller tugthus. Den, der overtræder bestemmelserne i § 3 eller 4, straffes med fængsel i indtil ét år og bøde eller med en af disse straffe.

§ 6. Indenrigsministeren udsteder i forståelse med Førerens stedfortræder og justitsministeren de rets- og forvaltningsforskrifter, som er påkrævede til lovens gennemførelse og supplerung.

§ 7. Loven træder i kraft dagen efter offentliggørelsen, § 3 dog først den 1. januar 1936.

Arbejdsspørgsmål (kilde 13 og 14):

- 1) Hvem står bag de to kilder, og hvordan kan vi bruge dem som historiske kilder?
- 2) Ud fra hvilken position taler forfatteren, og hvilken tendens er der i de to kilder?
- 3) Foretag en diskursanalyse ud fra de to kilder (brug fokuspunkt side 87)
- 4) Opstil en problemstilling ud fra kilden, der belyser nazisternes syn på jøderne

◀ Plakat der viser Nürnberg-lovenes bestemmelser om forbud mod ægteskab mellem jøder og ikke-jøder.

Disse love blev nazisternes juridiske grundlag for forfølgelsen af jøderne, og i de efterfølgende år fulgte det ene indgreb efter det andet, der indskrænkede jødernes politiske og sociale rettigheder.

Krystalnatten 1938

I perioden op til 1938 konfiskerede nazisterne jødisk ejendom, der blev overtaget af tyske rigsborgere. Fra begyndelsen af 1938 forsøgte nazisterne helt at fratage jøderne deres eksistensgrundlag, og den nazistiske jødepolitik skiftede karakter fra den "legale" diskriminering til en terrorbølge, der var iværksat af partiet og udført af SA. For at vinde den tyske befolknings forståelse for den skærpede kurs over for jøderne måtte partiet finde den rette anledning.

Anledningen kom den 9. november 1938, da en polsk jøde myrdede en tysk diplomat i Paris. Nazisterne brugte mordet som påskud til aktionen mod de tyske jøder natten mellem den 9. og 10. november, hvor jødiske forretninger og institutioner blev angrebet. Begivenhederne er senere blevet kaldt Krystalnatten med henvisning til de mange glasskår fra knuste ruder.

I den nazistiske propaganda blev begivenhederne beskrevet som det tyske folks spontane hævn mod jøderne. Det skønnes, at godt 7.500 forretninger blev ødelagt, cirka 200 synagoger nedbrændt, og 91 jøder blev dræbt. Den tyske befolkning deltog kun i begrænset omfang i aktionen, mens de fleste tyskere så passivt til, og det samme gjorde politiet. Jøderne blev gjort ansvar-

▼ Dagen efter Krystalnatten 1938. Tyskere passerer ødelagte jødisk-ejede butikker.

lige for de enorme skader og pålagt at betale et erstatningsbeløb på 1 milliard mark. Mere end 25.000 velhavende jøder blev interneret i koncentrationslejre, hvorfra de senere blev løsladt mod løsesum. Den tyske stat konfiskerede de resterende cirka 40.000 jødiske virksomheder, og dermed blev jøderne helt udelukket fra det økonomiske liv.

Beskyttelse af den tyske folkesundhed

Målet med den tyske racepolitik var at holde den tyske race "ren" i overensstemmelse med opfattelsen af, at samfundet var som en organisme, der kunne inficeres af racemæssigt mindreværdige og personer med handicap.

I forlængelse af racepolitikken iværksatte nazisterne en omfattende racehygiejnepolitik, der kulminerede i oktober 1939 med iværksættelsen af det såkaldte euthanasi-program (medlidenhedsdrab). Programmet havde til formål dels at "beskytte den tyske folkesundhed", så arvelige sygdomme ikke blev udbredt blandt befolkningen, dels at fjerne "unyttige spisere", der ville være til belastning for den tyske krigsførelse. Op imod 100.000 personer med handicap og uhelbredelige syge, deriblandt mange børn, blev indlagt på plejehjem og hospitaler og aflivet med indsprøjtninger.

Fællesskabet

Tyskland under det nazistiske styre var som en mønt med to sider. På den ene side var der forbrydelserne, og på den anden side var der hverdagen med et stort fællesskab. Mange tyskere oplevede efter nazisternes magtovertagelse i 1933 en genrejsning af landet, hvor økonomien blev bedre, arbejdsløsheden faldt, og levestandarden steg. Man kunne igen være stolt over at være tysker, godt hjulpet på vej af den nazistiske propaganda.

Den nationale genrejsning, som nazisterne satte i gang, havde sin pris, for nok følte mange tyskere et nationalt fællesskab, men de udstødte grupper som handikappede, homoseksuelle, romaer, politiske modstandere og jøderne blev ikke en del af dette fællesskab.

Hitler var kommet til magten ved at love forbedringer af livet som tysker, og her spillede arbejdsløsheden en stor rolle.

For at bekæmpe den enorme arbejdsløshed blev der sat gang i store offentlige investeringer, der blev bygget veje, broer, offentlige bygninger og kontorer – noget, der i sig selv viste fremgang og optimisme. Også på samfundsniveauet arbejde nazisterne politisk for at fremme deres syn på familien og på kvinderne. Der blev tilbudt "ægteskabslån" på op til 1.000 RM til nyetablerede ægteskaber, hvor kvinden opgav sit arbejde. Ægteskabslånene førte i 1934 til 32 procent flere ægteskaber og var således med til at fjerne kvinderne fra arbejdsmarkedet og dermed mindske arbejdsløsheden.

De tyske piger blev fra barnsben oplært i kvindens rolle i det nazistiske samfund: den sunde og gode husmor, der skulle passe hjemmet og føde børn. Som 14-årig blev pigerne medlem af *Bund Deutscher Mädel* (BDM),

▼ Folkefællesskabet. Nazistisk plakat fra 1936. Hvad er plakatens budskab?

Historiebrug

Nazisterne kaldte Tyskland under Hitler for "Det Tredje Rige". På den måde trak de linjer tilbage til to tidligere statsdannelser, Det Tysk-Romerske Rige (800-1806) og Det Tyske Kejserrige (1871-1919). Hensigten var at identificere det nazistiske Tyskland med det, de opfattede som fortidig tysk storhed, og samtidig lægge afstand til den demokratiske Weimar-republik, som eksisterede fra afslutningen af første verdenskrig, til nazisterne afskaffede den ved magtovertagelsen i 1933. Nazisterne dyrkede en mytisk, germansk oldtid, hvor for eksempel ulven blev set som et særligt symbol fra den tyske folkekultur (se også fokuspunkt om nationer og nationalismeteorier).

At skabe identitet ved at sammenligne sig med fortiden – mytisk eller reel – er et eksempel på historiebrug. Man kan skelne mellem en række forskellige former for historiebrug:

- **Historie som læremester:** Når man bruger erfaringer fra fortiden som begrundelse for de valg, man træffer i nutiden.
- **Historie som perspektiv eller spejl:** Når man bruger fortiden til at skabe et møde med noget fremmed og anderledes.
- **Historie som identitetsdannelse:** Når man danner „jeg-“ og „vi-følelse“ ved brug af fortid.
- **Historie som argument:** Når fortid bruges som argument i aktuelle politiske diskussioner.
- **Historie som underholdning:** Når fortid bruges til fornøjelse og tidsfordriv.
- **Historie som (videnskabs)fag:** Når man studerer fortid på linje med andre videnskabelige fagområder.

Opgave:

- 1) Nazisterne kaldte det store angreb på Sovjetunionen i 1941 "Operation Barbarossa". Undersøg, hvem Barbarossa var.
- 2) Overvej, hvorfor nazisterne kaldte angrebet Barbarossa, og hvilken form for historiebrug det er udtryk for.
- 3) Overvej, hvilke perioder i danmarkshistorien som bruges aktivt i Danmark i dag, og hvilke former for historiebrug der er tale om.

hvor hun forblev, indtil hun var 21 år. Som 18-årig kunne hun dog (ligesom drengenes arbejdstjeneste) gøre et års tjeneste på landet, hvor hun skulle hjælpe til i huset.

Nazisterne ønskede at opdrage ungdommen i en nazistisk-nationalistisk ånd, sådan som det skete med pigerne i BDM. Også drengene blev organiseret, så de lærte at nedtone individualitet og i stedet lærte de nazistiske idealer om, at staten var over individet. I Hitler-Jugend skulle drengene lære nazismens militaristiske idealer, så de kunne ofre sig for fædrelandet, folket og føreren.

I 1932 havde Hitler-Jugend 107.956 medlemmer, seks år efter i 1938 var medlemstallet næsten 8 millioner. Reinhard Appel var dreng i 1930'erne og ser som voksen tilbage på sin tid i Hitler-Jugend. Kilde 15 er et uddrag fra et interview fra 1990'erne.

Kilde 15

Min tid i Hitler-Jugend

Vi gik ture i terrænet, vi sang og spillede, vi dyrkede sport, og sad omkring lejrålet. Alle disse fælles oplevelser var det, der var i forgrunden. At vi hed Hitler-Jugend, blev gjort klart gennem den ideologiske opdragelse [...] Jeg havde tjeneste onsdage og lørdage, og som fører havde jeg førertjeneste om mandagen. Om søndagen havde vi skydning, og vi tog på cykeltur eller deltog i parade. Altså 4-5 dage om ugen var eftermiddagen besat. Det var ikke sådan, at vi havde tid til at tænke over, hvad det var, vi egentlig gik og lavede. For så kom det næste, der var aktiviteter uafbrudt [...]

Jeg kunne lide at være sammen med andre. Samværet betød mere end den ideologi, der hele tiden blev prædikeret. Men fællesskabet, som andre foreninger, der nu var forbudt, også havde givet, dét var,

hvad jeg søgte. Hitler var fædrelandets repræsentant, og jeg ville ikke anses for at være en, der nægtede fædrelandet den tjeneste, det har krav på. Jeg kendte kun det fædreland, der blev repræsenteret af Hitler, og først senere blev man klar over, at dette fædreland anførtes af en jødemorder.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Diskutér kildernes ophavssituation og hvilke forhold vi skal være opmærksomme på.
- 2) Ud fra hvilken position taler forfatteren, og hvilken tendens er der i beretningen?
- 3) Opstil en problemstilling ud fra kilden, der belyser den tyske ungdom i 1930'erne.

Undervisningen

Undervisningen i skolerne var underlagt en streng nazistisk censur, hvor alt blev nøje godkendt af styret. Den nazistiske undervisningsminister beskrev retningslinjerne for folkeskolen i 1937 således: "Folkeskolen har sammen med andre skoleformer og ved siden af partiets organisationer, arbejdstjenesten og hæren den store opgave at opdrage den tyske ungdom til folkefællesskabet og til total indsats for Føreren og nationen."

Historie blev af nazisterne anset for et vigtigt fag og indgik som en central del af den nazistiske indoktrinering. Fagets målsætning fremgår af denne bekendtgørelse fra 1937 (kilde 16).

Historieundervisningens mål

[Formålet med historieundervisningen er] at fylde børnene med ærefrygt for vores fortid og med troen på vores folks historiske opgave og fremtid [...] og opdrage ungdommen til en glad og offerberedt indsats for folk og fædreland [...] Heltmod og førertanken i dens germansk-tyske udprægning skal udfylde hele historieundervisningen, begejstre ungdommen og vække og styrke forsvarsviljen.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvad er ifølge nazisterne målet med historieundervisningen?
- 2) Sammenlign den nazistiske historieundervisning med målet for din historieundervisning (se blandt andet i indledningen til bogen).

Selv om ensretningen af ungdommen i sig selv var forkastelig, og den daglige undervisning blev erstattet af bevidst indoktrinering, så var mange drenge og piger i 1930'erne glade for at være medlem af Hitler-Jugend. På trods af den afsky, man føler i dag, må vi huske på, at styret blandede unge fra alle samfundslag og gav dem samme opgaver, uanset om de kom fra en fattig bondefamilie eller fra den rige overklasse. Dertil kom, at mange børn fra storbyen drog nytte af deres år på landet eller i arbejdstjenesten, hvor de fik fornemmelsen af sammenhold og glæde ved at arbejde for fællesskabet.

Fra deres tidlige barndomsår blev de tyske børn og unge inddraget i opbygningen af det nye Tyskland. Det glade friluftsliv, det gode kammeratskab og den fælles tro på nazismens Tyskland gjorde, at det var naturligt for mange unge tyske mænd at fortsætte i hæren.

Folkeforførelse

For at forstå, hvorfor de fleste tyskere undlod at gøre modstand mod det brutale styre, må vi huske den fortryllelse og fascination, der udgik fra den nationalsocialistiske bevægelse. Selv om almindelige tyskere måske tog afstand fra regimets brutale brug af terror, accepterede en forbavsende stor del af den tyske befolkning disse handlinger. Idéen om et stort folkefællesskab synes at have virket stærkt på den tyske befolkning. Mange – specielt de unge – ville gerne være med til at opbygge det nye Tyskland som bolværk mod den kommunistiske trussel.

Hitler tog ansvaret fra befolkningen og skabte ro og orden i Tyskland, men i det lange løb kom den tyske befolkning til at betale en høj pris for den tryghed, ro og orden, som det nazistiske diktatur etablerede 1933-1939. I kapitel 3 skal vi se på dels anden verdenskrig, dels hvordan Tyskland efter krigen forvaltede arven fra nazismen.

▲ "Ungdommen tjener Føreren! Alle 10-årige i Hitler-Jugend". Plakat fra 1939.